

Begin van de wandeling: Jl Gajah Mada ter hoogte van Jl Mangga Besar.

De Kali Ciliwung heeft aan de westzijde de Jl Gajah Mada (Molenvliet West) en aan de oostzijde de Jl Hayam Wuruk (Molenvliet Oost).

Maar de rijweg is een stuk breder geworden. Dat is eenvoudig gegaan. Burgemeester Ali Sadikin heeft tegen de eigenaars van de langs de weg gelegen huizen, allemaal zakenpanden of hotels, gezegd: jullie willen toch zeker niet dat jullie klanten er iedere dag een uur over moeten doen om bij jullie te komen? De weg is te smal! Dus, in jullie eigen belang: een stuk van de voorkant van je huis moet eraf. Het gebouw moet twee meter naar achter. Je sloopt de voorste twee meter van je huis over de hele breedte, en als je ruimte tekort komt bouw je dat er

maar bovenop.' En dus moesten ze het zelf betalen. En op deze voor de gemeente goedkope doch doeltreffende wijze is de rijweg langs Molenvliet een stuk verbreed [en zijn de meeste oude panden verdwenen]. [Ferguson]

Links: zicht op de zuidhoek van de kruising Jl Hayam Wuruk / Jl Manga Besar (Molenvliet Oost / Prinsenlaan).

Naar dit terrein, op den hoek van Molenvliet en Prinsenlaan Zuid, werden sedert 1809 de Gouvernementsbureaux en de archieven overgebracht, waardoor het den naam kantor Baroe kreeg. Daar was de vergaderzaal der Regeering, de Gouvernementskas, de drukkerij, de Bank van Leening, de Rekenkamer en het Postkantoor. Na de voltooiing van het paleis aan het Waterlooplein zijn deze gebouwen in 1828 verkocht en afgebroken.

Ga de Jl Gajah Mada in zuidelijke richting.

Rechts: Jl Keagungan (Gang Tembok).

Die Gang Tembok is een gangetje met een zeer toepasselijke naam. Links en rechts muur, egaal, verweerd, hoog, beklemmend en toch ook weer karakteristiek genoeg om er wat verf op schilderslinnen aan te verslijten. Naast het gangetje zit een verkoper van oude en zoveelstehandse boeken. Je pakt zo'n oud beduimd boek met gehavend marmerpapier omslag ter hand, slaat een willekeurige pagina op en leest "Ajam setan. Snij een kip tot lapjes en rooster die halfgaar". Het klinkt toch in-gemeen: ik zal je tot lappen snijden, lieve kip, en half gaar koken. Nobele vrouwelijke kookkunst. Andere pagina. Weer zo'n zin: Neem 10 jonge duiven en snijd ze in stukjes. Waar moet je aan denken? O ja, aan: Pa zegt, als het nou moet schat / Dan fuif ik op een bloedbad. [Robinson]

Volg de Jl Gajah Mada in zuidelijke richting.

En enthousiast paste ik nu ook de andere brillen. En zag Gadjah Mada en Hajam Wuruk achtereenvolgens wegdromen in maanlichtblauw, verzinken in een smaragdgroene oceaan, verdoemen en verbranden in flakkeren oranje en verpaarlemoeren als een landschap op een Japanse lakdoos in verliefd lila. Zo werkte ik alle gekleurde brillen af, telkens toch weer in peinzende afkeuring het hoofd schuddend als ik de bril afzette, om de verkoper niet de illusie te geven dat ik ok werkelijk kopen wou. [Robinson]

Het huis van Reinier de Klerk op Molenvliet West. Deze begon in 1755 met het koopen van een perceel, dat zich na latere uitbreiding eindelijk uitstreckte van de Krokot in het Westen tot den Molenvlietschen dijk in het Oosten en kampong Bali in het Zuiden. Denkelijk zal De Klerk terstond na 1755 met den bouw van het huis zijn begonnen, waarvan in zijn tijd verschillende teekeningen zijn gemaakt, die met den tegenwoordigen toestand, vooral van den achtergevel, niet geheel overeenkomen. Bij zijn dood bestond het uit "een groot steene voorhuis, twee zijvleugels, was- en pakhuijs

(zelfs een G.-G. had een pakhuis), slaave vertrekken, combuijs, paardestallen, wagenhuijsen en koetsierswooning, benevens nog een gebouw met diverse agterkamers, weleer door Zijn Hoog Edelheijds lijfwagt g'occupeerd".

Door de fraaie voordeur (die echter op een paar oude teekeningen heel veel eenvoudiger is dan thans) komt men terstond in een eenvoudig voorhuis van 8.5 bij 6.25 Meter, vanwaar de bezoeker door eene rij van vier steenen kolommen, die architraaf en fries dragen, naar de zaal gaat, welke voor partijen dient. De deuren der hierop uitkomende zijkamers zijn daarom versierd met fraaie bovenlichten evenals ook de deur naar de middelste achterkamer. Wellicht was de zaal tevens de dagelijksche eetkamer. Voorhuis en zaal hebben eene plint van drie rijen tegels. Haar licht ontvangt de zaal alleen door twee ramen in den achterwand en door de openingen tusschen de kolommen, welke haar scheiden van het voorhuis. Ook hier dus, evenals in de zaal eener stadswoning, een getemperd licht en veel koelte.

Eigenaardig doet het aan, wanneer men in de stad Hollandsche tegeltjes ontmoet met bijbelsche voorstellingen of vaderlandsche poppetjes en huisjes en landschapjes. Evenals de klinkers zijn ze altijd in groote massa overgevoerd om aangebracht te worden hetzij in den voorgevel van huizen, hetzij in de kamers of op binnenplaatsen, zelfs in goten.

De trap (die in vergelijking zelfs tot de kleinste huisjes in de stad zeer eenvoudig is, maar nog steeds boven een "spinnetje" loopt) heeft men weggestopt in de linksche bovenvoorkamer; zij komt uit in de linksche benedenvoorkamer, hetgeen de huiskamer of zaal slechts gedeeltelijk vrijwaart voor een aanhoudend va-et-vient, want men moet er altijd doorheen om van de achterbovenkamers naar beneden te komen en omgekeerd. Die achterbovenkamers zullen dus wel bestemd zijn bijvb. voor linnenkamer, porceleinkamer of iets dergelijks, waar men niet telkens in en uit liep.

Op de bovenverdieping, die, als wij het goed begrijpen, het eigenlijke woonhuis was, is het grondplan van Schreuders huis gevolgd. Zij bestaat uit drie voorkamers en drie achterkamers; tusschen deze beide rijen van drie loopt over de gansche breedte van het huis de met fraaie bovenlichten en eene plint van tegeltjes versierde zaal, die aan weerskanten vensters heeft naar den tuin. Eene gang bestaat noch boven noch beneden; men gaat steeds door de kamers heen.

Het is overigens opvallend, hoe bitter weinig de glorie van onze schilderkunst heeft opgeleverd aan beelden van het 'Indische' leven. Er zijn wat tekeningen en gravures, hoofdzakelijk topografisch; een 'gezicht' op een rede, met dezelfde krullerige golfjes en haast klompachtige, druk getuigde en bevlagde scheepjes, die men ook ziet op soortgelijke prenten van Amsterdam of Hoorn. [Haasse]

De benedenverdieping bevat vrijwel dezelfde indeeling. Zij is echter niet bestemd voor woning doch voor ontvangst, representatie en bezigheden van huisheer en huisvrouw. In plaats van de groote zaal is dus eene kleinere in het midden met aan weerskanten eene kamer. Tezamen beslaan deze twee zijkamers ongeveer de halve ruimte die de zaal zou hebben gehad, wanneer zij gelijk was geweest aan die op de bovenverdieping. Elk dezer twee zijkamers kan door een trapje en eene deur in den zijgevel van buiten af worden bereikt.

Voor dergelijke fortuinen was de houten geldkist van vroeger niet veilig genoeg. In de 18e eeuw kwam dus ook de kist van gesmeed ijzer in gebruik, soms zelfs eene primitieve brandkast of "brandwaarborgkast", gelijk men vroeger zei, zooals wij er eene zagen, bestaande uit kruislings over elkaar geklonken staven ijzer.

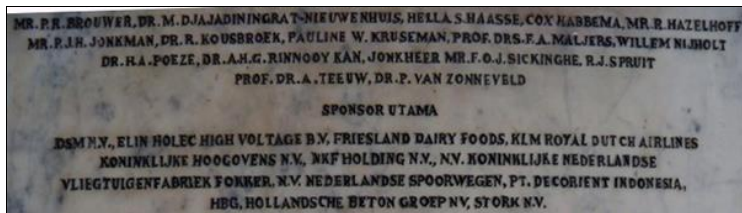
Bovendien liggen de bijgebouwen aan weerskanten achter het huis wat ver af. Zij zijn zeer ruim en pittoresk vooral door den zwierigen topgevel; men bereikt ze door eene kolommengalerij, zooals er eene naar de raadzaal in het Kasteel liep. Op de bovenverdieping dezer bijgebouwen zullen aan de straatzijde de logeerkamers geplaatst zijn geweest.

De voorgevel van Klerk's paleis, thans aan den Molenvliet gelegen, vormde echter vroeger den achtergevel; de voorzijde was destijds der Kroekoet-rivier toegekeerd.

Bij de ingang zijn enkele plaquettes te zien.

Op 'n keer trok hij de stoute schoenen aan, meldde zich op het kantoor van den toenmaligen Landsarchivaris Mr. J.A. van der Chijs aan, en vroeg of hij dezen als volontair mocht assisteeren. Dat bleek een uitkomst voor den grijzen Landsarchivaris, die handen te kort kwam voor de samenstelling der eindelooze reeks Dagregisters uit den Compagnie's tijd. De werkring beviel De Haan uitstekend en het duurde niet lang of hij had zich voldoende in de materie ingewerkt, [Ido]

Restauratie van het complex op kosten van het Nederlandse bedrijfsleven en andere sponsoren, als cadeau bij de 50 jarige onafhankelijkheid. Zie gedenkplaat bij de ingang.

Ga bij het verlaten van het complex **rechtsaf**.
Rechts: nr. 109 – Toko Buku Gramedia.

Djakarta heeft een paar boekhandels, waarvan Gunung Agung op het ogenblik de grootste en best gesorteerde is (er zijn mensen, die deze zaak met zijn filialen in andere steden als 'opportunistisch' bestempelen in vergelijking tot de nu wat minder florerende socialistische uitgeverij-boekwinkel Pembangunan), en verder talloze stalletjes met lectuur aan de kant van de openbare weg, tussen de warongs en winkeltjes: meestal niet meer dan rijen gewoon op de grond of op een mat gerangschikte drukwerken van de meest uiteenlopende aard. [Haasse]

Ga linksaf, de brug over de Kali Ciliwung over en rechtsaf: Jl Hayam Wuruk (Molenvliet Oost).

Het lange kanaal, verbinding met de benedenstad, heeft schuine wanden gekregen; naar het gerucht wil zou dit gebeurd zijn om de mensen te verhinderen er broederlijk en zusterlijk naast elkaar te baden, hun behoefte te doen, rijst uit te spoelen en de tanden te poetsen. Slechts de hier en daar omlaagleidende trapjes bieden nog gelegenheid tot deze veelzijdige bezigheden die de buitenlandse toeristen ook in de 'Nederlandse' tijd al in verbazing brachten en een droef testimonium opleverden van onze onmacht om voor een hygiënischer oplossing van het waterprobleem te zorgen. [Fabricius]

Links: Mesjid Hayam Wuruk.

Plattegrond 2

Ga om de moskee binnen te gaan eerst de zijstraat Jl Mesjid Hayam Wuruk in. Het Chinese graf ligt in de moskee aan de kant van de zijstraat, achter een muurtje.

Een wonderlijk mengsel van Islamsch en niet-Islamsch vertoont ook het daarbij gelegen graf van 1792, [...] een Mohammedaans graf met Chineesch opschrift, Arabisch jaarcijfer en Chineesch ornament vol drakenkoppen en dergelijke verfoeilijke afgoderij. Volgens de overlevering zou daar de vrouw zijn begraven van den bouwer der moskee, dus van Kapitein Tamien Dosol Seeng.

Links: Jl Kebon Jeruk III (Kali Goot).

Even precies vaststellen wat Kali Goot is: een weggetje, waarlangs een overdekte goot met hier en daar een opening, die dezelfde diensten bewijst als de kali, waar men dus wassen, baden, enz. kan. Die goot loopt onder het trottoir, maar omdat er geen scherpe afscheiding is tussen weg en trottoir en er althans 's avonds niets van te merken is, ontdekt de argeloze wandelaar, die hier voor het eerst van zijn leven verzeild raakt, opeens midden op straat hier en daar een paar poedelnaakte bathing-beauties, en andere badende mans en kinderen. Very, very disturbing indeed. [Robinson]

Links: Jl Wiryopranoto (Sawah Besar).

De grootste opeenhopingen van opeettes, groter nog dan op het Glodokplein of Senen, zijn te vinden op Sawahbesar. Ah, het is een machtig gezicht Djakarta's gemechaniseerde cavalerie te zien paraderen op Sawahbesar zo omstreeks de spitsuren – acht uur, één uur en vier uur – als Hajam Wuruk en Gadjah Mada bijkans onzichtbaar zijn door de eindeloze files auto's, trucks en trams, zodat er voor de reizigers van de grotere zijwegen haast geen doorkomen aan is. Ondertussen kan ook de divisie wandelaars aan de overkant bij

djalan Ketapang, die al uren en uren lang heeft zitten wachten tot de weg vrij is, oversteken. Het lijkt een filmopname van Cecil B. de Mille uit de doortocht door de Rode Zee van de film "De Tien Geboden". Voetknechten en lansknachten (verkopers met draagstokken) stormen voorwaarts, daartussendoor betja-kerels als helden op strijdswagens, op de voet gevolgd door auto's. Belgeratel, auto geclaxonneer, wilde kreten. Op de brug volgt de clash met de stroom van de andere kant: de kurassiers van Canrobert. [Robinson]

Ga rechtsaf, de brug over en linksaf: Jl Gajah Mada.

Rechts: CIMB Niaga.

Drukkerij J. Hamilton en de Bond van Drukkerijen in Ned.-Indië. Voordien Uitgeverij 'de Unie'.

De uitgeverij De Unie is dol op romans om uit te geven. Zij zitten er om te springen. In de boeken-serie, die zij zullen uitgeven, zal ook verschijnen vroeger werk van Du Perron, zoals Cahiers van een Lezer, en misschien Voor kleine Parochie. Denklijk ook wel een roman van Daum. [Walraven] Plotseling draait hij een steegje in, naar de rookende schoorstenen van een groote drukkerij. Vlak daarbij zijn de redacties van de kranten en weekbladen die men daar fabrieckt. Overal bekijkt men hem argwanend, van zijn glimmende

scheiding tot zijn stoffige schoenen. Overal blijkt hij berucht om zijn roodheid. Zelfs geen reportersplaats is voor hem open. [Ter Haghe]

Rechts: nr. 13 – Malio Hotel.

Molenvliet West 13 is een oud Bataviaas patriciërshuis, met een deftige gevel en 18de eeuwse ruitjes. Onder het hoog gebladerte van de bomen achter het steile hekwerk hebben Bataviaase jongeoffers gedroomd, in sleepjaponnen met kant en lavendel in het haar. Wie nu het marmeren portaal van deze plechtige behuizinge binnenwandelt komt echter in een kantoor terecht, met aanwijsbordjes rechts en links, en zakelijke pijlen. Een trap, die naar boven leidt, voert naar een logeerruimte voor soldaten, die van de buitenposten enige tijd voor rust en afleiding naar de hoofdstad gekomen zijn. In het kantoor links van de hall zit dr. Ada van Rossem, medica, over papieren gebogen: Blank, vriendelijk maar buseniss-like, en altijd druk: want deze vrouwelijke dokter vliegt heel Indië door, bereist het binnenland, heeft daarbij nog tientallen conferenties per week te verwerken en leidt de nuttigste organisatie van het hele land: dat der mobiele Rode Kruis Teams. [Brandt]

Rechts: Korps Pegawai.

Plattegrond 3

Departement van Economische Zaken, Directeur H.J. van Mook
Gebouwd als Bureau van den Waterstaat van het Departement
B.O.W: Bureau Openbare Werken, door Snuyf in 1911.

Wat betreft de architectuur is getracht het gebouw een karakter te geven zooveel mogelijk in overeenstemming met de geheele buurt. Voor de hoofdmassa – de vierkante zware onderbouw, en het vooruitspringende dak – is de gedachte gegaan naar het tegenwoordige hoofdbureau van het mijnwezen, terwijl voor de detaillering gekozen zijn de klassieke renaissance vormen.

Ga rechtsaf: Jl Hasyim Ashari (Chaulanweg) – 950 m. v.v.
Er ligt geen school meer aan de Jl Hasyim Ashari.

Linda's eerste intrede in de 'grote wereld' van andere Europese kinderen was een sensatie die ze evenmin licht vergeten zou. Het was toen ze voor het eerst naar de grote school ging in gang Chaulan. De familie woonde toen op het eind van gang Bruin Kops, die nagenoeg midden in de kampong van gang Brènkok lag, zoals de naamsverbastering luidde. [Scholte]

Links: Rechts van 'Bridgestone' lag waarschijnlijk Hotel Chaulan.

Te Batavia nam Dekker aanvankelijk zijn intrek in het Hotel Chaulan; althans, van 24 of 26 April 1856 (het tweede cijfer is niet duidelijk) heeft het Multatuli-museum een brief van de controleur Van Hemert gericht aan dat adres. Twee andere brieven volgen; Dekker is dan nog steeds te Batavia, maar overgegaan naar het Rotterdamsch Hotel. Men ziet hier Van Hemert in, toegewijd maar zonder de steun nu van Dekker's persoonlijkheid, zeer angstig over de 'vrolijke tijd' die hij tegemoetgaat, als de resident hem ter verantwoording zal roepen over wat hij Dekker heeft verteld. [Du Perron]

Zijn achttienjarige dochter Juliette, première chanteuse légère, huwde met den heer Chaulan en werd later moeder van den bekenden architect en tegelfabrikant, naar wien de Gang Chaulan, nu Chaulanweg genoemd is. Hij was namelijk de bouwer en eigenaar van de huizen in dien Gang tot aan het bruggetje. [Ido]

Rechts, voor de brug: Gereja Katolik Bunda Hati Kudus, de plaats van het eerste "fortje" Rijswijk.
Plattegrond 4

Drie pastoors [?] van het kerkje op de Chaulanweg zijn ongeveer een week geleden om onbekende redenen door de Kempeitai gehaald. Ze zijn gisteren teruggekomen in hun onderbroeken die bovendien aan rafels hingen. Al deze onderzoeken gaan over 't zelfde: onderzoeken tegen ondergrondse acties [en] spionage. [Jansen]

Eene maand later werd [in 1656] Rijswijk gebouwd, temidden der "rijs" velden aan de oostzij der Krokot. Dit was eene redoute met 8 stukken kanon, waaromheen een aarden wal. Wanneer men van Molenvliet op het bruggetje over de Krokot aan het eind van gang Chaulan is gekomen, ligt dit oudste Rijswijk (dat later verplaatst is) aan de rechterhand. Het werd in 1697 ontruimd en in 1729 afgebroken.

De weg na de brug heette vroeger Tangerangse Weg.

Er was een commissie van overgave gevormd, bestaande uit de resident (de gouverneur?, de regent?), de burgemeester en de commandant van de Stadswacht, overste Gronewold. Het contact is op de Tangerangse weg gemaakt met 6 Japansche soldaten en een korporaal. [Jansen]

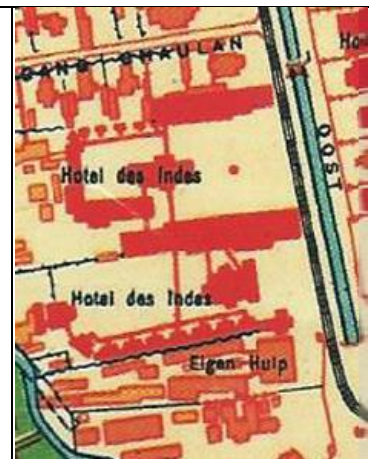
De snelle val van Batavia is ook voor de Japanners een verrassing geweest. De Nederlands-Indische troepen trokken zich zó snel terug, dat de Japanse eenheden eenvoudig alle contact met hen verloren en de grootste moeite hadden om de terugtrekkende geallieerden bij te benen. Resident Abbenhuys stond met een witte vlag aan de Tangerangse Weg de Japanse troepen op te wachten. Op de avond van de 5e maart capituleerde de stad officieel – praktisch zonder slag of stoot – en op de 6e maart 's morgens rukten de Japanse eenheden de stad binnen. [Bouwer]

Ga terug naar de Ji Gajah Mada en ga rechtsaf.

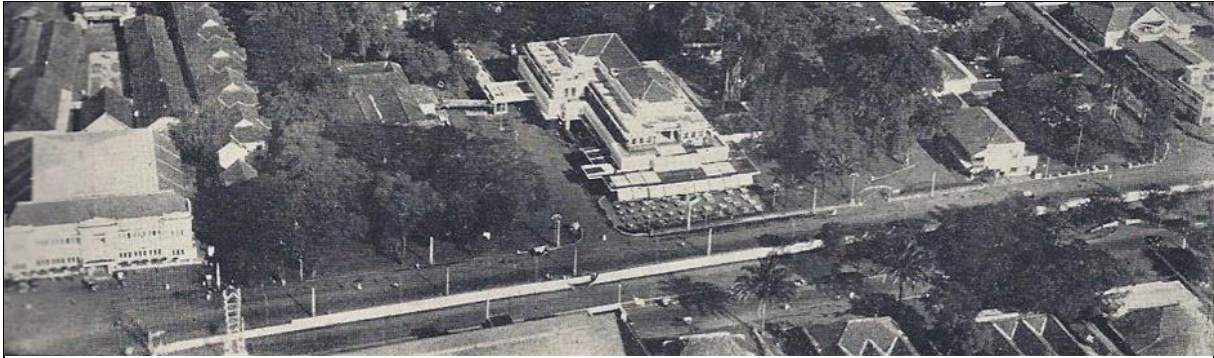
Rechts: Carrefour en het Duta Merlin blok, de plaats van het voormalige grote complex van Hotel Des Indes.
Plattegrond 5

... het wereldberoemde Hotel Des Indes. Dat is vorig jaar [1973] ineens maar gesloopt, tot verdriet van vele inwoners van Jakarta. Want al was het dan een monument van het koloniale uitgaansleven, als instelling had het toch iets bijzonders, en het heeft ook lang na de soevereiniteitsoverdracht heel wat interessante mensen geherbergd uit alle delen van de wereld, en met die mensen heel wat brandpunten van economische, historische, militaire, politieke – en erotische – verwickelingen. [Ferguson]

1935. Links op de foto de huidige Bank Tabungan Negara.

Hotel des Indes is o.a in 1910 verbouwd door architectenbureau Cuypers & Hulswit. Het frontgebouw, midden op de foto, is in 1930 gebouwd door het architectenbureau AIA.

Multatuli's eerste brief, uit Buitenzorg (28 October) geeft het hele tobben al volledig weer. Tine zit op dit ogenblik in het Hôtel des Indes te Batavia.

"Lieve beste Eef! Ik behoef u niet te zeggen dat ik heel verdrietig ben. Het is verschrikkelijk. Kassian met ons! Ik heb geen lust om te schrijven, want het zou niets dan bitterheid zijn. [Du Perron]

Voor de talloze djongos (bedienden) van het Hotel des Indes, viel geen werk meer te doen, zij stonden in hun smetteloos witte pakken en hun keurige hoofddoeken rustig te wachten tot de dansers weer amechtig in hun stoelen zouden vallen en opnieuw paitjes, splitjes of ijsjes zouden begeeren. [Ammers-Küller]

In de eerste dagen was het voor ons nieuwelingen in Indië onbegrijpelijk (en zeer lastig!) dat zelfs in een groot internationaal hotel als het 'Hotel des Indes' in Batavia, de bedienden ons Hollandsch niet verstonden. Pas later leerden wij dat elke djongos een blocnote en een potlood bij zich draagt en gewend is dat de gast daarop zijn wenschen schrijft. [Ammers-Küller]

Achter de voorgalerij nog steeds de enorme, naar de tuinzijde open eetzaal waar eens de uitvoerigste rijsttafel van Java werd opgedist: een colonne van zo'n twintig hotelboys in keurig gesteven witte pakken-met-korte-omgeslagen-sarong, de hoofddoek onberispelijk gestrikt, droeg op naar boven gekeerde handpalm, als brachten zij een offer aan de goden, de schotels met rijst en saté, met ayam besengek en sayur lodeh en kepiting en krupuk udang en sambal hati aan waarmee een toch al welgevulde buik tevreden moest worden gesteld. [Fabricius]

De laatste avond fuifde hij zijn vier afgunstige kameraden op een biertje in Des Indes. Dat was de goedkoopste drank, dachten ze, maar het was de duurste en ze betaalden er f 6,50 per fles voor. De zeeofficieren in hun witte uniformen en de gesoigneerde handelsmensen met hun dames in avondtoilet keken een beetje vies naar de slonzige khakipakken, de blote benen en de grove legerlaarzen, maar het troepje kortverbanders trok gezichten als pioniers. [Van der Hoogte]

Ga wat terug en steek over via de voetbrug.

Links: zicht naar het noorden.

... terwijl de rivier aan de linkerzijde van den weg hem in staat stelt de eenvoudige vergenoegdheid der Javanen op te merken. Deze baden zich, en dartelen vrolijk in het water, terwijl zij hun badjoe, sarong en hoofddoek (drie artikelen waaruit veelal hunne geheele garderobe bestaat) uitwasschen en in de zon, binnen vijf minuten kurkdroog laten worden, [Olivier]

Terwijl ze langs het Hotel des Indes reden, greep een hand de rand van het koetsje vast en zag ze het gezicht van Melissa, dat haar spottend aankeek. Ze liet zich, zittend op haar fiets, trekken door het koetsje, waardoor het magere paard werd afgeremd en iets langzamer ging lopen. 'Dacht je soms,' zei Melissa, 'dat ik je niet had gezien? Je hebt gezwommen in de kali. Je stinkt er nog naar. Je zult wel ziek worden ook en wie is die jongen?' [Zikken]

Rechts: zicht naar het zuiden: Harmoni Central Busway.

Ik sta op Molenvliet bij Gang Chaulan te wachten op de tram. De zon werpt brede, gloeiglanzende flipflappen van licht over de recht vuilgrijze weg, en de witte huizen baden zich in de trilling der ducaten-gouden straalbundels. Langzaam stuwt het geel-grauwe water voort, klikklotsend tegen de kuitrondingen der vrouwen, die plisplassend in het slijmerige nat, met veel sierlijkheid voorover buigen, vol schaduwvegen en gele weerschijn van licht, de duim drukkend tegen het ene neusgat... fffts. [Nieuwenhuys]

Eva zag de exode der witte mannen naar de Stad: wit van gelaatskleur, wit van kledij en als blank van blik, blank van zorgend peinzen, de verre blanke blik vol zorg en peinzing van een ieder gericht op die toekomst, die zij uitrekenden met enkele tientallen of vijftallen van jaren: op dat en dat jaar, zoveel binnen, en dan weg, uit Indië weg, naar Europa. De exode vulde de trammen met hare witte doodsheid: velen, vermogend al, maar nog niet rijk genoeg voor hun doel, reden in hunne mylords en buggy's tot de Harmonie, namen daar de tram, om hun paarden niet te vermoeien. [Couperus]

Naar het zuiden zicht op het complex waarvan het voormalig Hotel des Galeries een onderdeel was.

“Schud het stof van Uw sloffen vreemdeling en treed binnen in deze karavanserai”, zeg ik tegen mezelf omdat immers niemand anders het zegt, en ik treed binnen bij P. Alie, Rumah Makan India Malabar, Hotel des Galeries laatste tent. Ik heb dan de wandeling Glodokplein – Harmonie achter de rug, het is half vier 's middags en ik schud behalve stof ook asfaltkoekjes van mijn sandalen. [Robinson]

Ga Jl Hayam Wuruk in noordelijke richting (Molenvliet – Oost).

Rechts: Obat Supermarket Sumber Rezeki Makmur. Waarschijnlijk de plaats van het voormalige Residentiekantoor.

Donderdagmiddag gebeurde er nog niets. 's Avonds kwamen de eerste officieren op 't residentiekantoor, waar de commissie van overgave aanwezig was. De Japanners stelden mitrailleurs op voor 't gebouw en betrokken er een wacht. Duizenden Indonesiërs kregen Japansche vlaggetjes van de Japanners en er ontstond een soort kermisstemming. Met volgeladen taxi's, joelende mensen en gejuich op 't Harmonieplein, om de intocht te zien. [Jansen]

Rechts: Hoog gebouw, dat 'omgekeerd taps' loopt (zie volgende foto), de plaats van o.a. het voormalige kantoor van de courant De Java Bode.

De Java-Bode was de officieuze courant. De redactie verdedigde elke maatregel der regering en werd daarvoor beloond door toezending van alle officiële berichten, die aan de andere bladen onthouden werden. Wie op de hoogte wilde blijven van wat er bij het gouvernement omging, van benoemingen, overplaatsingen e.d. was op de Java-Bode aangewezen. [Koch] De nederlands-indische pers, die toch al niet op een hoog peil stond, putte zich uit in schreeuwende artikelen, ook al omdat het publiek dit van de kranten verlangde. Typierend is het in dit verband te vermelden, dat de Java-bode zich in een artikel verontschuldigde dat men redactioneel de naam 'duitsers' wel eens moest gebruiken omdat men niet alleen maar over hunnen, barbaren, beesten en beestmensen kon spreken. [Van Heekeren]

Ga rechtsaf: Jl Batu Ceper (Berendrechtslaan).

Plattegrond 6

De Berendrechtslaan draagt haar naam naar het landgoed Berendrecht, dat van Molenvliet liep tot Gang Petjenongan, een vroeger eigendom van Zwaardecroon's schoonzoon Cornelis van Berendregt. Batoetoelis heet naar een ouden steen met opschrift, die er vroeger stond.

Maar nu reed hij kalm door de eenzame, slecht verlichte straat met zijn oude, vermoeide tamarinden en zijn enkele timide straatlantaarn, druilerig achter een boom staand met moe neerhangend licht. Het waren allemaal oude huizen hier, wegschuilend achter donkere, verwaarloosde erven met onregelmatige, nimmer onderhouden gewassen in kapotte tonnen of vormloze perken. Sommige lege voorgalerijen kaatsten diep en somber het bm-bm-bm van zijn motor terug als dong-dong-dong. [Mahieu]

Ga rechtsaf en daarna linksaf: Jl Batu Tulus.

Zonder dat ik wist wat ik deed was ik links afgeslagen, het rustieke Batoetoelis met de oude asemboemen af, naar Petjenongan toe en dan naar Krekot en Pintoe Besi de weg op naar de zee, Priok. Toen ik het me realiseerde, schaamde ik me opeens. Ah, dat deden alle jongelui met een eigen motorfiets of auto: 's nachts een meisje meenemen naar het stille strand. Iedereen wist het. Als ze het ook wist, waarom zei ze dan niets? [Mahieu]

Deze wandeling is overgenomen van de website
www.IndischeLiteraireWandelingen.nl

Deze wandeling is samengesteld in samenwerking met
www.KantEnKlaarSuriname.com

